

сред българите и са обхванати от ентузиазъм да докажат нейната древност. Явно е, че славистиката на XVIII в., свързана с националната и общославянската идея за родова принадлежност (и тук е разликата с древността, където славянското писмо е средство за приобщаване към църквата, към християнската религия), изгражда съвременната научна интерпретация на фактите от историята на славянските литератури и духовната култура. Едно доказателство е разглежданият тук труд на Е. Георгиев. Както е известно, Кирило-Методиевото дело е една от основните теми в неговата научна дейност. И тук той посвещава цяла глава на тази проблематика: „Състоянието на Кирило-Методиевата научна проблематика към 1150-годишнината от рождението на Константин-Кирил Философ“.

Е. Георгиев е измежду българските учени, които не пропускат случай да подчертават демократичния и творчески характер на делото на славянските първоучители и живия, народностен характер на езика на завещаните от тях литературни паметници — език на българските славяни. Защищавайки възгледа за старобългарския характер на кирило-методиевския език, Е. Георгиев се опира на славистичните изследвания от XVIII и XIX в., нерядко пренебрегвани в днешно време.

Може да се каже, че полемичните върхове в книгата са свързани с явления от старата българска литература, в центъра на която стои делото на Кирил и Методий. С отстояването на названията „старобългарски език“ и „старобългарска литература“, които, трябва да се отбележи, твърде рядко се употребяват от съвременните слависти, е свързано и критическото отношение на автора към тезата на Д. С. Лихачов за най-ранната славянска литература, развита на VI славистичен конгрес в доклада му „Старославянските литератури като система“. Е. Георгиев решително се обявява против определянето на старобългарската литература (т. е. най-старата славянска литература) като трансплантация на византийската култура и „национална единна литература-посредница“. Според него не може да съществува наднационална литература с наднационален литературен език. Със съжаление трябва да отбележим, че българското литературознание все още не притежава труд от рода на „Поэтика древнерусской литературы“ на Лихачов, в който произведенията на старобългарската литература да бъдат разглеждани като художествен феномен. Е. Георгиев говори за оригиналното творчество на Константин-Кирил и на Методий, за оригиналния „неканоничен“ характер на такива творби като „За буквите“ на Черноризец Храбър, „Беседа против богомилите“ на Превзвигер Козма, „Шестоднев“ на Йоан Екзарх. Този по същество перспективен поглед към литературните явления невинаги получава съответна методологическа реализация. Е. Георгиев по-трудно решава проблемите на естетическо ниво, отколкото на литературно-истори-

ческо. Това е отразено и в периодизационните схеми, които той предлага за българската и славянските литератури. В тях се забелязва едно твърде тясно обвързване на литературните процеси със социално-икономическото развитие, което води до недооценка на спецификата на националното литературно развитие. Както е известно, Е. Георгиев е от привържениците на богатата диференцираност на българския литературен процес по направления и течения — той говори за присъствието на барок, класицизъм, просвещение. Но мотивировките на тази негова теза оставят впечатлението, че авторът разбира богатството на литературния процес в широчина, т. е. като присъствие на всички идейно-художествени направления на европейския културен процес — между впрочем това е един класически недостатък на нашето литературознание.

Книгата на Е. Георгиев „Основи на славистиката и българистиката“ има това важно предимство, че съчетава историко-литературното описание и подреждане на фактите (например главата „Основни етапи в развитието на славистиката“) с проблемния анализ на някои възлови етапи в историята на българската и славянските литератури. Това ѝ придава характера на „отвореност“ спрямо методологическите проблеми, които българското литературознание трябва да решава във връзка със създаването на една нова история на българската литература. От гледна точка на изследователското дело на нейния автор тя потвърждава облика му на учен с неоспорим принос в развитието на славистиката и българистиката.

Христина Балабанова

ЕСТЕТИЧЕСКИ ПРЕЛОМ В ПОЕЗИЯТА НА 20-ТЕ
ГОДИНИ ОТ РОЗАЛИЯ ЛИКОВА
С., „Български писател“, 1978. 372 с.

Осмислянето на една национална литература в рамките на широк общоевропейски контекст е важна задача пред всяко национално литературознание. То е ключ за изчиляване както на идейно-стиловите сходства, типологически паралели и аналогии (които несъмнено съществуват между отделните литератури), така и за внимателното филтриране на чертите, определящи националното своеобразие. Широкото възприемане на сравнителното изучаване на литературите, което настъпи след методологическите достижения на А. Веселовски и неговата школа, като че ли засегна повече изследването на средновековната литература и фолклора. Общо взето, такава е неговата рецепция и у нас. Що се отнася до съвременната българска литература, преобладаващата тенденция в изучаването на художествените явления е стремежът към монографичност. Опит за намиране на други

научни подстъпи чрез проследяване преди всичко на литературния процес в неговите първо-европейски и после национални измерения представява книгата на проф. Розалия Ликова „Естетически прелом в поезията на 20-те години.“

Неведнъж авторката формулира своята методологическа позиция спрямо празните в нашата литературна история и теория по отношение на разглеждания от нея изключително важен период. Тя внушава това с общата насоченост на книгата, но и още в увода категорично заявява:

„Разглеждането на отделния автор като затворена микросистема се умъртвява, ако липсва взаимопроникването с макроструктурата на цялото. Подобно разглеждане отговаряше на един отминал вече етап в нашата литература история, когато по законите на една опростителска, по същество антиисторична система явленията се деляха на реалистични и нереалистични. Затвореният художествен анализ отстъпва вече мястото си на един разширен, „отворен анализ“, който отрича херметическата затвореност и изолация на явленията, защото всяка изолация води до механичност и опростителство на подхода на изследователя и до механична и опростена картина на разглежданите явления, означава неподвижност и умъртвяване на процес, който сам по себе си е взаимодействиение, реакция, живот и движение.“

Посочените недостатъци отчетливо се проявяваха при разкриване литературната специфика на разглеждания период — бурните и повратни десетилетия в началото на XX в., когато европейското изкуство под влияние на обществено-историческите и вътрешнолитературни фактори в значителна степен ревизира своя естетически катехизис. В хода на изложението (въпреки обилното от примери) става ясно, че Р. Ликова се дистанцира както от позитивистичното равнене в личния живот на творците, така и от крайностите на социалното детерминиране. Но същевременно тя много точно отчита социалните корени на даденото направление, неговата адресация и обществената функционалност. Оглеждайки материала от много ъгли, проф. Ликова очертава културно-историческата ситуация и отбелязва донякъде и особеностите на отделните направления, които предхождат поврата в поезията на 20-те години. Независимо от комплексната методологическа платформа у авторката се чувства едно вътрешно тежкение към конкретни критически операции, един спотан и потискан, но живав уклон, който е стъпало към познатата монографичност.

Но това е наложено и от движението на поетическия материал, от особеностите на литературния процес, които най-релефно кристализират у даден автор, в неговото индивидуално творческо развитие и поетика. В книгата обаче тези уклони са стегнати от грижливо следвана теоретична концепция и ако на места се появява критикоаналитично раз-

гочителство, то би трябвало да се приеме, като необходим излишък, чийто смисъл е продиктуван от изначалното намерение на авторката да осветли по новому един възлов етап от литературното развитие. Навсякъде изследването на просците в поезията на 20-те години върви в корелация с основните причини, които са ги породили. А те според Р. Ликова са две — „глад за познание, за дълбоко навлизане в света на човешката материя и генерално насочване срещу поетиката на изкуството на XIX в. — главно срещу натурализма, символизма и импресионизма“. Тук закономерно изниква въпросът, не се ли насочват и повечето от посочените течения също към конфронтация спрямо изкуството на собствения си XIX в.? Една такава аналогия се подкрепя например от бързото вливане на редица символисти в новите, модерно-революционни течения в изкуството на XX в. Немалко примери именно от нашата поезия ни заставят да искаме повече прецизност при постановката на тези наистина нелики въпроси на прехода.

Р. Ликова отчита както художествената автономия на новаторството, така и неговата идейно-историческа обусловеност. С времето гладът за познание ще премине в глад за революция, в стремеж към сваляне на една социална конвенция, която е вече пречка за разгръщане на човешките възможности. Маркирайки философско-естетическия фундамент на новите литературни търсения, авторката открива и кънговете им, които се зараждат още в изкуството на XIX в. Преди всичко е посочено мястото на Уолт Уйтман като претеча на бъдещите търсения. Големият американски поет неслучайно е определен като творец, разширил неимоверно много естетическия идеал за прекрасното: творец, навлязъл дръзко в територии, смятани от поетите за „табу“ и издигнал в естетически ранг и грозното, и красивото.

В няколко последователни глави проф. Ликова проследява художествените особености на някои от най-видните представители на новата поезия, които успоредно с това изгражда и с общия свод на отличителните черти в поетиката. Съществено място в концепцията на авторката заемат главите „Залез на конвенционалната художествена структура“ и „Художествено пространство и време“.

Явленията са обхванати в тяхната общо жанрова паралелност — например нахочливо е посочено мястото на модерния роман като реакция срещу традиционната дискриптивно-обстоятелствена структура на класическия роман на XIX в. Проследен е пътят на най-значимите проявления на антиградиционната вълна в лицето на Гином Аполинер, Пол Елюар, Емил Верхарн. Кратките, но проникновени аналогии с нашата поезия подготвят за крайна цел на изследването — поставянето на националната поетическа традиция в общо-европейския културен контекст.

Отразявайки обективния ход на процесите, Р. Ликова неизбежно стига и до противоречията, които съществуват в модерното изкуство. Известно е, че те се зараждат още в неговото начало и в крайна сметка унищожават редица направления или свеждат до минимум техния художествен влог. Процесът е обхванат в неговата причина и хронологическа последователност — от постепенната деформация на оптимистичните „кубизъм“ и „футуризм“ в заредения с ирационалност и метафизика бунт на дадаистите и сюрреалистите. От друга страна, авторката разкрива и обратния път, който гарантира дълголетност на модерните направления — материалистическа идейна основа и обвързване на усложненото виждане и способност за образно-метафорично проникване в същността на явленията с нарастващата революционност на епохата. Вижда се, че изследователката разгръща панорамата на модернистичните направления в тяхната историческа хронологичност и донякъде фиксира част от стиловите отлики на новото изкуство в сравнение с предходните направления на XIX в. и на първо място символизма. Тя неведнъж говори за диалектическо снемане на елементи от неговата система в изобразителните системи на новите течения. Недостатъчно убедително, струва ми се, е снета връзката между българския символизъм и последвалите го модерни течения — експресионизъм, конструктивизъм, имажинизъм в поезията на 20-те години. На места Р. Ликова в интерес на общата концептуалност не засяга достатъчно приемствените особености, които разглежданият от нея период унаследява от символизма. Тя бе вече основателно критикувана за това (вж. Елка Константинова — сп. Септември, 1979, кн. 1). Но трябва да се признае, че в своя труд Р. Ликова не лише цялостна история на новата българска поезия, а само на изключително важен период от нейното развитие. И то единствено като част от общоевропейското развитие. Тя започва „отнякъде“ и няма никаква вина, у нас още не е написана една теоретична история на българския символизъм, че липсва пълнота при съпоставянето на общославянските и общоевропейските му проявления. „Българският символизъм“ на С. Хаджикосев далеч не изчерпва богатата проблематика на въпроса, а „Естетика на модерното изкуство“ на Д. Аврамов има по-общ синкретично-естетически характер.

След като разглежда със задълбочена научна аналитичност важни особености на литературния процес през 20-те години като деструкция на традиционната художествена структура, пространствено-временните координати и колизиите вътре в модерното изкуство, Р. Ликова минава към разкриване на националното своеобразие при рецепцията на новата вълна в някои европейски страни. И тука най-напред е посочено общото в поетиката — автономията на езика, еманципирането на ху-

дожествения образ от контекста, разслабените компоненти на стила. Или, казано с нейните думи: „Писателят се стреми да отразява една тревожна действителност, отривиста и фрагментарна, с едно ускорено движение, което ражда деформацията в изображението на пространство и време, симултантност на възприятията, нарушение на семантиката на думите, ту нарочно огрубени, вулгаризирани, ту превръщащи се в сянка, нюанси на значението и субективни реакции...“

Направена е диференциация (в духа на някои други изследователи) между модернизма и авангардизма, основаваща се на значително по-голямата революционна перспектива, заложена в последния. Оттук Р. Ликова спуска проекции към националната специфика на отделните „изми“ в полската, чехословашката, руската и съветската поезия. Наблегнато е на конкретното движение на обществените и художествените идеи в отделните страни, а също така на фолклора като елемент, оплождащ националното своеобразие. От такива позиции са разглеждани преображенията на модернизма и авангардизма в поезията на Б. Лешмян, Юл. Тувим, Ст. К. Нойман, И. Волкер, В. Незвал, големите руски и съветски поети и преди всичко Вл. Маяковски. Значително място в изследването заема и главата, посветена на експресионизма — както с оглед на неговата принципна характеристика, така и с оглед на неговото възприемане в България; възприемане, което се отличава с немалка самостоятелност, със своята „вирност към дълбоките корени на народната психика“.

Последните две глави на книгата разглеждат превращенията на българската поезия през 20-те години и на художественото и естетическото новаторство след Септемврийското въстание. Явленията са разглеждани в тяхната културно-историческа детерминираност. С концептуална вешина е отразено пречупването на модерната поезия у нас през призмата на националното светоусещане и историческия момент — разглеждането на символизма под влиянието на новите исторически потребности на динамичната революционна епоха. Общо взето, проблемите, свързани с движението на поетическото виждане у нас през 20-те години, са ни познати от немалко монографични изследвания. Но поставени в цялостния контекст на европейската поезия от същия период, някои наши поети започват втори живот в литературната история. Тук авторката се е спрала само на обединяващите ги особености, тъй като на конкретните, детайли анализи тя посвети друга книга — „Поети на 20-те години“. В нея са събрани няколко обширни монографични допълнения, които характеризират вече по-пълно (но не и по-различно като методология) репрезентативните творци на периода — Хр. Смирненски, Гео Милев, Н. Фурнаджиев, А. Разишветников, Ел. Багряна, Ат. Далчев.

„Естетически прелом в поезията на 20-годишния има и едно друго, по-латентно, но не по-маловажно измерение. Това е „поканата“, която отправя проф. Ликова за масирантипологически подход към явленията и в другите периоди на нашата нова литература. Вече се спомена за нуждата ни от крупно наше изследване върху европейския символизъм. То било улеснило поставянето на българския символизъм в общоевропейски естетически рамки, за да се види с по-широка аргументация, доколко той е „земемен“. Едно такова съпоставително изследване чака и поезията на 40-те години и тук трудът на Р. Ликова би имал и конкретно позитивно отражение — поезията на 40-те години има дълбока генетическа връзка с естетическите преобразования през 20-те години. Същото може да се желае и при ново осмисляне на т. нар. „априлско поколение поети“ или поне на ония особености, които се съдържаха в неговите значими представители. Да не говорим за поезията на последните години — т. нар. „млада поезия“, където отново се забелязва кореспонденция с поезията на 20-те години. Пред бъдещия изследовател се чертае една благодатна възможност след задълбочения труд на Р. Ликова (въпреки някои непълноти и неизбежната на места концептуална нивелация) да постави на същата широка културно-историческа и сравнително-литературна основа всички етапи от развитието на нашата поезия. Това би превъоръжило и нашата критика, която не би прескачала въпроси като определяне на традициите и мястото в процеса на явленията, които присъствуват и в най-новата ни поезия. Например все още недостатъчно изяснени „висят“ творци като Ев. Цанев, Н. Кънчев, К. Ковачева, К. Кадийски, М. Башева, Б. Христов именно защото не са включени (без това да изчерпва творческия им облик) в тенденциите, продукувани от естетическия прелом на 20-те години — прелом, който под различни модификации продължава и много по-късно. Впрочем изследователката завършва своя ценен, макар и позакъснял труд с надеждата за подобни бъдещи търсения: „Литературният живот на 20-те години даде многопосочен тласък в по-нататъшното развитие на нашия литературен живот и продължава да кореспондира по различни начини с най-новите търсения и постижения на съвременната ни литература. Широкото третиране на естетичното, смелото допиране и взаимодействие на различни жизнени и стилистични пластове, на ниското и високото, на смешното и лиричното, двупластовостта на художествения образ, емоционалната художествена полифоничност, пределната жизненост и философската дълбочина, новаторството на художествената структура, дистанцията на иронията и самоиронията и редица други елементи на съдържание и форма са особено актуални и днес, при най-новите търсения в съвременния литературен процес.“

Христо Трендафилов

POSITIONSBESTIMMUNGEN. ZUR GESCHICHTE MARXISTISCHER THEORIE VON LITERATUR UND KULTURAM AUSGANG DES 19. UND BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS.

Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig,
1977. 478 S.

DIMITYR BLAGOEV. DAS LEBEN UND DIE LITERATUR, Kritische Aufsätze zur bulgarische Literatur. Dietz Verlag Berlin, 1979, 302 S

Първата книга „За марксистки позиции в литературата и изкуството“ съдържа статии, посветени на литературнокритическата, художествено-теоретическата и културно-политическата дейност на забележителни социалисти от края на миналия и началото на настоящия век. Основен мотив за издаването на този сборник е липсата в ГДР на обща история на марксистката теория на литературата и изкуството, както и на културно-просветната дейност като част на международното работническо движение. Отделните материали разкриват позициите на изтъкнати представители на марксизма от споменатия период. Като основен критерий на подбора е послужило заниманието на тези личности с литература, като, разбира се, техните възгледи са разкрити и далеч извън рамките на литературната критика и естетиката. Чрез подбраните студии се цели изясняване на основни проблеми, дискусии въпроси и моменти на конфронтация в процеса на изграждане на борческа материалистическа естетика и литературна критика в национален и интернационален мащаб. При това дейността на представителите на социалистическата мисъл в тази област се разглежда в непосредствена връзка с конкретното обществено-политическо положение и с особеностите и културните традиции в съответната страна.

Както е известно, пълното и последователно изследване на връзката на творчеството на К. Маркс и Фр. Енгелс с изкуството и литературата започва едва през 30-те години на XX в. Техните естетически възгледи, известни и преди това, без да са системно описани и изследвани, получават стойност и важност през ленинската епоха на развитие на марксистката теория и оттогава определят в значителна степен всички процеси на развитие и утвърждаване на социалистическата естетика. В България принос в това отношение представлява книгата на Иван Славов „Марксовото естетическо наследство — комплексен проблем“ (С., 1972). Налице са и статии за други представители на немската социалистическа мисъл.¹

Материалите в книгата имат монографичен характер. Целта им е да свържат биографически и исторически разглежданата лич-

¹ Вж. например В. Вапорджиев. Литературнокритическото наследство на Роза Люксембург. — Литературен фронт, бр. 12, 18 март 1971.